

MEMÒRIA PRESENTADA PER LA SECCIÓ
HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCEL-
LENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA
DIPUTACIÓ I ALCALDE DE BARCELONA,
donant compte dels treballs fets durant l'any 1919.

N començar enguany aquesta *Memòria* reglamentària la Secció Històrico-Arqueològica sent la necessitat de endreçar un record als dos companys que se n'ha endut la mort: D. Joaquim Miret i Sans i D. Miquel dels Sants Oliver. Els dos formaven part de l'INSTITUT des de la seva fundació i havien participat activament en els seus treballs. No és el nostre intent, ni aquesta la ocasió, de fer l'elogi d'aquests il·lustres estimats difunts, mes tan sols evocar la memòria d'aquells savis eminents i amics afectuosos.

Cumplint el que preceptua el reglament la Secció ha procedit a proveir les dues vacants, nomenant per la primera a D. Ferran de Sagarra i de Siscar i per la segona a D. Ramon d'Alos i de Dou, qui era ja membre adjunt, els dos ben coneguts, el Sr. Sagarra pels seus estudis històrics, especialment per la seva obra monumental: la *Sigillografia Catalana*; el Sr. d'Alós per les seves publicacions lulianes i d'investigació medieval.

La vida de relació de la Secció que, com esmentavem en anteriors memòries, les dificultats de la guerra havien fatalment limitat, torna a reprendre el seu antic curs. Ha pogut tornar-se a lligar el servei de canvi, amb la major part de les societats estrangeres que amb reciprocitat el tenen establert amb l'INSTITUT; així mateix ha estat possible establir canvis nous, com els de la Societat Antropològica i de la Societat Prehistòrica de Berlin, el de la Universitat de Giesen, etc. Les publicacions de la Secció han contribuït també a relacionar-la amb les altres Corporacions i d'elles o de l'INSTITUT han parlat persones tan eminents com MM. Mâle, Lefèvre-Pontalis, Lasteyrie, Enlart, Dieulafoy, etcètera, a França; Ricci i Farinelli a Itàlia; Kingsley Porter als Estats Units; Miller a Alemanya; Naef a Suïssa, per no esmentar més que els principals. Revistes

tan autoritzades com el *Burlington Magazine* i la *Revue Historique* han publicat articles extensos, ocupant-se amb elogi de la nostra Societat. Tot fa preveure que el crèdit i la simpatia que l'INSTITUT havia conseguit augmentarà encara amb la postguerra. El nomenament en aquests últims temps del nostre President com a membre de la Societat d'Antiquaris de França, una de les més prestigioses de la República, n'és un bon testimoni. Ho demostra també el fet d'haverse encarregat a la Secció Històrico-Arqueològica la organització de la col·laboració catalana en el Congrés d'Història de l'Art que ha de celebrar-se a França, en 1921.

Ha procurat la Secció, dintre del que han permès els mitjans posats a la seva disposició, el contacte del jovent estudiós del nostre país amb els savis de l'estranger, així com ajudar als forasters que a Catalunya podien realitzar treballs d'especial interès o fora d'ella s'ocupen de coses catalanes. La Secció ha pensionat a D. Ignasi González Llubera, jove doctorat, que amb el professor Yahuda a Madrid s'havia especialitzat en els estudis rabínics, per a prosseguir a París els seus treballs que ha continuat després a Londres, on es troba encara actualment. Mossèn Pere Pujol, el docte arxiver de la Seu d'Urgell, ha pogut ampliar a París els seus estudis de paleografia i diplomàtica, al mateix temps que feia en la Biblioteca Nacional d'aquella ciutat investigacions profitoses per al coneixement de la antiga cultura monàstica catalana. Una subvenció ha estat donada al professor Schulten, d'Erlangen, qui ha emprès en les nostres costes el treball tan difícil com ple d'interès de identificar els llocs citats en el vell itinerari, inclòs en les *Ora Maritima* d'Avienus.

Les publicacions de la Secció han seguit aquest any activament. L'*Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, tirat fins al pleg 28 a l'acabar l'últim any, ha estat publicat dintre del 1919, acompanyat dels índexs onomàstic i toponomàstic i de tot l'aparell científic que exigeix una obra semblant, dedicada al més il·lustre dels nostres reis. Ha estat aquesta obra la última que ha produït el qui fou company nostre de Secció, D. Joaquim Miret i Sans, mort poc després de publicat el llibre.

Es imminent la publicació del volum II de la sèrie de *Documents per a l'estudi de la Cultura Catalana Medieval*, el llibre està ja enterament tirat, mancant no més la redacció de l'índex i de la introducció.

Dintre d'aquest any tenim també la seguretat de publicar el IV fascicle de *Les Pintures Murals Catalanes*. Són fetes les tricromies que han d'acompanyar el text i aquest, redactat per D. Josep Pijoan, ha estat ja entregat a la impremta. Aquest fascicle continuarà dignament la sèrie començada i que necessàriament ha de publicar-se amb lentitud, pel llarg treball de preparació que cada fascicle representa. No obstant la sèrie de pintures murals tan poc coneguda i tan limi-

tada en començar-ne la publicació ha estat, mercè a l'interès que aquesta ha provocat, ampliada considerablement. L'INSTITUT ha procurat amb el més especial interès estudiar i conservar els vells testimonis d'aquest art nostre que han anat apareixent; petites subvencions han estat suficients, donada la bona voluntat i l'amor que l'INSTITUT ha trobat en les persones encarregades de la custòdia d'aquells monuments.

Prossegueix la impressió de la *Bibliografia Luliana*, encomanada per la Secció als Srs. Duran i Rogent, amb motiu del centenari del polígraf mallorquí. No pot dur-se aquesta impressió amb gran rapidesa pel treball pacient i minucios que exigeix la obra, d'examen i confrontació del sens fi d'edicions del Beat; ella serà, amb tot, un dels més gloriosos monuments aixecats a la seva memòria.

La impressió de l'ANUARI ha avençat considerablement, i dintre de poc temps apareixerà un volum que posarà al corrent aquesta publicació. Està compost tot l'original que ha de formar el cos del volum i preparant-se la crònica.

Ha seguit la Secció preparant la publicació de les altres obres que han de seguir la sèrie començada. En la part històrica, ha estat encomanada a D. Josep Sanchis Sivera, el canonge de la Seu valenciana, la publicació del *Dietari del Capellà d'Alfons IV*, obra capdal per al coneixement del nostre glorios quatrecent; ha estat fotocopiats el manuscrit original, conservat a la Biblioteca del Col·legi del Patriarca a València i se està ara confrontant la còpia, abans de donar-la a la impremta. D. Jordi Rubió i D. Ferran Soldevila treballen en la fixació i anotació del text de la crònica de Desclot; el manuscrit que mancava per a completar aquest estudi, el de la Biblioteca Universitària de Barcelona, ha estat fotocopiats. Són ja vistos tots els registres i pergamins de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que fan referència al regnat del rei Pere *el Gran*. Tot fa creure que aquest volum de preparació difícil, podrà començar a imprimir-se aviat. En restablir-se les comunicacions i tornar al seu lloc les persones que la guerra havia tret dels seus habituals estudis, ha estat possible relacionar-se amb M. Barrau-Dihigo, qui en col·laboració amb el Sr. Massó i Torrents prepara la edició de la *Crònica dels Reis d'Aragó i Comtes de Barcelona* i és ara possible continuar sobre aquest text els treballs suspesos tant de temps. Dintre de la sèrie de publicacions de caràcter arqueològic, ocupen naturalment lloc preferent les de les excavacions fetes per la Secció, no conegudes encara més que per les notes publicades en els ANUARIS i pels objectes depositats en el Museu de Barcelona. L'INSTITUT ha atès també sempre, amb una especial cura, a estudiar els resultats de les excavacions d'Empúries. De unes i altres l'INSTITUT té un pla de publicació que serà dut a terme a mida que ho permetin els mitjans de que pot disposar.

Com en els anys anteriors la Secció ha cregut que la millor manera d'invertir la consignació destinada a catalogació i foment dels museus públics ca-

talans era convocar de nou el Concurs de Museus que tan profitosos resultats ha vingut donant. Examinades detingudament les *Memòries* presentades pels conservadors dels Museus diocesans de Lleyda i Solsona, s'acordà concedir el premi al primer. En el Museu de Lleyda s'han anat acumulant des de la seva fundació pel bisbe Messeguer, sèries d'objectes interessantíssims per a l'estudi del nostre art religiós; cap altre Museu català no pot presentar una col·lecció tant important d'escultures romàniques com la que es guarda en el Museu Lleydatà, junt amb peces tan notables com la cadira de Sixena, com els frontals romànics, com la sèrie d'apòstols que ornava la porta de la vella Seu. Al costat d'aquest material que és el més vistós i el que forma el nucli principal d'aquest dipòsit, cal esmentar la col·lecció numismàtica, les robes, objectes litúrgics i fins una petita sèrie de prehistòria. L'actual conservador del Museu, animat del millor esperit, treballa de temps en establir la procedència d'una gran part d'aquest fons, acumulat en el Museu, sense documentació de cap mena. Actualment s'estan classificant els objectes en grans grups que en facilitin el coneixement i l'estudi. El premi de l'INSTITUT, que permetrà millorar la instal·lació de les col·leccions, pot contribuir en gran manera a fer d'aquest Museu un dels més interessants per a l'estudi de diversos sectors de l'art i de la arqueologia catalans.

Les campanyes d'investigacions arqueològiques, amb tan èxit iniciades per l'INSTITUT des de la seva fundació i continuades després sense interrupció, han prosseguit aquest any amb els millors resultats, que seran aquí exposats sumàriament.

Ja en la *Memòria* dels treballs fets l'any 1917 es donava compte de la troballa, en el barranc del Valltorta, prop del poble d'Albocàcer, d'una sèrie de pintures rupestres del més alt interès. Fins ara s'havien limitat els estudiosos d'aquests antics testimonis de l'art prehistòric a copiar i reproduir les pintures que es trobaven, sense estendre més enllà la investigació. L'INSTITUT ha procedit en canvi a l'exploració de les diverses coves i abrics del barranc, i això ha donat com a resultat la troballa d'importants jaciments neolítics, que, a part del seu interès propi, tenen el que els hi dóna la seva relació amb els grups de pintures, que caldrà tenir en compte a l'establir la cronologia d'aquestes, no sempre potser fixada prou exactament.

Les troballes de material corresponent a la plena Edat del bronze continuen essent escassíssimes a Catalunya; a Mallorca, en canvi, tenen una gran importància. Les exploracions de l'INSTITUT a les Balears són les úniques que s'hi han fet metòdicament, tendint a la solució dels problemes prehistòrics de la illa, que fins ara constituïen un veritable misteri. El primer resultat ha estat el descobriment de l'existència d'una cultura argàrica ben característica en diverses coves d'enterrament; aquest any s'han explorat les de Lluchmajor i La Pobla, corresponents a aquest tipus.

Un altre resultat important de les investigacions de la prehistòria de Mallorca el constitueixen les excavacions dels llocs que corresponen a la civilització nomenada dels talaiots i navetes, que permeten definitivament datar aquesta cultura i situar-la en el període comprès entre l'avençada Edat del bronze fins als començos de la del ferro. Amb això cauen per complet les teories antigues que volien relacionar els talaiots i navetes amb els monuments megalítics i assignar-los-hi per consegüent una data molt més remota. L'exploració d'aquesta campanya ha portat principalment sobre el poblat de Capu-Corb Vell: es tracta d'un recinte murat, defensat per talaiots, els uns de forma quadrangular i els altres de planta rodona, les habitacions del qual han començat ja a posar-se al descobert. Un pas que va de la terrassa al centre inferior d'un dels talaiots del poblat, està cobert amb lloses sostingudes amb vigues de fusta, curvades naturalment formant una mena de volta que permet endevinar el sistema de coberta dels talaiots, fins ara inconegut i que perdura encara en la manera actual de cobrir les barraques de bestiar o de guardar gra. El material trobat, molt abundant, permetrà conèixer millor aquesta cultura, així com el plànol del recinte serà el primer testimoni de la disposició d'aquests poblats, fins ara inexplorats en absolut.

Els resultats obtinguts en campanyes anteriors en l'exploració de coves romanes d'enterrament han estat confirmats per l'excavació feta aquest any de la cova de Son Dalabau i de Son Cresta, de Lluchmajor i per la de S'Auberiet, de Campanet, donant a conèixer una curiosa varietat local de la civilització romana balear, en la que es barregen els elements de cultura pròpiament romans amb tradicions indígenes anteriors. Ha estat possible distingir clarament la ceràmica a mà indígena de l'època romana de la d'igual tècnica de l'època dels talaiots, fins ara confusa. Un altre resultat important ha estat el de poder desglosar de la cultura dels talaiots certs objectes que fins ara s'havien considerat com a característics d'aquesta i que s'ha comprovat que surten exclusivament en estacions romanes (colomes de bronze, peces de plom, etc). Així mateix cal considerar com a romans els famosos caps de brau, trobats a Costitx. La cronologia i la tipologia de les Balears ha estat, com es veu, profundament modificada i aclarida per les excavacions de l'INSTITUT.

Progressivament va posant-se en clar també la cultura ibèrica del nostre país. En parlar de les exploracions ibèriques d'aquesta campanya cal, abans de tot, esmentar el donatiu fet a l'INSTITUT per D. Ferran de Sagarra de l'estació de Puig Castellar, junt amb les troballes procedents de les seves excavacions. Aquestes han estat continuades per l'INSTITUT, i lentament tornen a la llum els vells carrers de l'antic poblat, i les seves cases i el seu material, ceràmica ibèrica pintada, ceràmica a mà amb senzilles decoracions, objectes ja de tipus hel·lenístic, van apareixent i permetran l'estudi minuciós d'aqueixa vila ibèrica que la generositat del Sr. Sagarra permetrà conservar.

Testimoni també de la cultura ibèrica a Catalunya i testimoni del més alt interès per la seva singularitat, és el forn de ceràmica trobat en les immediacions de Fonscaldes, tallat en el marge i revestit de fang. Prop d'ell han anat apareixent dipòsits de ceràmica ibèrica pintada, de tipus variats, probablement desperdicis de la fabricació. Aqueix forn pot relacionar-se amb els que d'època romana han anat sortint en el nostre país, els de Sabadell, Solsona, Sant Martí Sarroca, etc., completant una sèrie, molt escassa a Europa, d'aquestes construccions.

Ha continuat l'INSTITUT a l'Aragó les exploracions iniciades en anys anteriors. Els treballs d'aquest any s'han dirigit principalment a posar en clar una part de les construccions que quedaven encara per explorar, immediates al recinte; a la banda oposada han aparegut unes parets fent de mur de contenció a un camí que en zig-zag pujava del pla fins a la vila. En fer aquests treballs han aparegut fragments de ceràmica que augmentaran probablement el material reconstruïble d'aquesta estació. Han prosseguit també aquest any les excavacions de l'estació de la mateixa regió, el Piuró del Barranc Fondo, prop de Maçalió.

S'han fet altres treballs referents a l'època ibèrica, principalment visita d'estacions i poblats, com els de Capsanes, Sabadell, comarca de Solsona, Alcanar (Castelló), etc.

Una convenció establerta entre l'Ajuntament de Tarragona i l'INSTITUT ha permès emprendre aquest any alguna excavació en la ciutat romana. S'ha posat en clar la disposició del Teatre, abans conegut tan sols per un fragment de construcció. L'excavació ha fet trobar escultures del més alt interès, que segurament decoraven la construcció prou important i respecte de la qual no cal insistir per ésser prou coneguda la disposició d'aquest tipus d'edifici. Capitells, fragments de fris amb decoracions diverses han estat també recollits i permetran fer-se una idea de l'ornamentació del teatre.

La Secció havia mantingut per aquest any la convocatòria del Concurs d'Arxius, que, com el de Museus, donava un cert contingent de treballs. Aquest any, però, el premi no ha estat concedit, i la Secció ha cregut més convenient invertir la consignació directament. Una adquisició del més alt interès ha pogut ésser feta per l'INSTITUT: la de l'Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu, de Barcelona, exceptuats aquells documents que poden tenir encara avui una importància per a l'administració de la casa; així han entrat en el nostre arxiu una quantitat gran de protocols notariaus, pergamins, llibres de cases comercials barcelonines, manuscrits jurídics i històrics, etc., formant tot plegat un conjunt enorme de documentació que s'està encara inventariant i catalogant. Altres fondos han pogut ésser adquirits, així mateix, aprofitant els viatges que per a copiar pintures, estudiar monuments, explorar estacions, s'han fet durant l'any.

Esmentarem no més, per la seva singular vàlua, l'adquisició dels pergamins antics de l'arxiu de l'església de Mur, relatius la major part d'ells a la família dels comtes de Pallars. Donatius fets per la generositat dels Srs. Monsalvatge i Miret, han fet ingressar també una quantitat gran de documents dels primers segles de la reconquesta. Lentament el nostre arxiu s'està convertint en un dels més importants de Catalunya, especialment per la qualitat de la seva documentació.

Algunes investigacions especials han estat fetes durant l'any per a dur a terme estudis determinats. Mn. Higiní Anglès, acompanyat dels Srs. Alòs i Martorell, féu un viatge als arxius de València i Tortosa a fi de conèixer els manuscrits musicals que s'hi conserven i de comprovar els treballs fets en l'arxiu de la Seu tortosina, que de tant temps ha vingut subvencionant la Secció.

Mn. Pere Pujol pogué fer abans de marxar a París una investigació a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, molt profitosa, perquè ha permès fer una col·lecció de còpies de documents relatius a comerç català fins al segle XIII, única per la seva raresa. Els armadors de les naus catalanes que sortien dels nostres ports per a dirigir-se a les més llunyanes terres, els noms dels mercaders, els productes que s'importaven i exportaven, tot això ens és conservat en aquests pergamins que constitueixen un dels capítols més importants de la nostra història econòmica.

Havem citat aquí no més les investigacions més importants. Altres se n'han fet a Caldes, Terrassa, Rubí, Puigcerdà, Valls, conca de Tremp, etc.

El Servei de Conservació i Catalogació de Monuments ha prosseguit durant l'any transcorregut la seva doble tasca de treballar per a la conservació i restauració dels monuments catalans i d'anar reunint en el seu arxiu aquells documents gràfics que componen el catàleg del tresor artístic de Catalunya.

Cal esmentar en primer lloc la restauració de la torra del portal de Centelles, entrada de l'antic recinte murat de la vila, feta segons projecte del Servei, després de vèncer innumbrables dificultats. També el castell de la Geltrú ha pogut ésser salvat de la destrucció que l'amenaçava: la vella residència dels senyors del terme, amb construccions que s'estenen des del segle XII al XV, ha estat novament habilitat amb cabals de la Junta de Museus, a canvi de la cessió feta pel Sr. Font i Gumà de la seva preciosa col·lecció de rajoles catalanes i valencianes.

En un altre conjunt monumental ha intervingut el Servei de Conservació de Monuments: el que ofereix la sèrie de les antigues esglésies de Terrassa. Ha estat desembraçat el clos dels sepulcres moderns adossats a l'església de Santa Maria i s'està encara fent l'excavació que ha de posar al descobert l'antic mosaic i aclarir la primitiva disposició d'aquelles construccions venerables. Es pot ja relacionar el baptisteri amb l'església; un vell paviment en mostra

clarament la disposició. L'església de Santa Maria, que es trobava en estat deplorable, ha estat restaurada. Es faran cates per a investigar l'existència, en el mateix lloc ocupat avui per les esglésies, d'una població primitiva. Tots aquests treballs permetran tornar a la primitiva dignitat els vells edificis i estudiar bé aquest capítol tan interessant de l'arqueologia catalana.

L'estudi de les pintures murals ha estat també objecte d'atenció i, com esmentàvem en parlar de la seva publicació per l'INSTITUT, ha contribuït el Servei a la neteja i a la còpia de les descobertes en els absis romànics de les esglésies de Barberà i de Polinyà.

S'han fet també una sèrie de treballs i gestions per a evitar la destrucció o contribuir a la restauració de diversos edificis i construccions importants. Esmentarem aquí els treballs fets per a salvar la casa dels Velers, de Barcelona, i per a procurar la conservació del noble edifici del vell Hospital de la Santa Creu, també amenaçat per la reforma interior de la Ciutat. Objecte de gestions semblants han estat així mateix les esglésies de Sant Pere de Montgrony i de Mura, el castell de Verdú, la pila baptismal de Sant Joan les Fonts, etc. Molt sovint ha estat necessari traslladar-se als llocs i amb conferències públiques i converses particulars obtenir els resultats necessaris.

La col·lecció que integra el repertori gràfic, catàleg de l'art català, ha augmentat considerablement, acudint al préstec de clixés de col·leccions particulars, adquirint nuclis de fotografies i donatius diversos. Una sèrie considerable de plànols, dibuixos i fotografies han estat així mateix fets directament.

Barcelona, 31 de març de 1920. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS.
— El Secretari, FRANCESC MARTORELL.